

Ə.B.ƏKBƏROVA*baş müəllim**e-mail: esmaye@inbox.ru***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Şəki filialı)**

(Şəki şəh., M.Rəsulzadə küç., 305)

FRANSIZ DİLİNDƏ FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN ROLU*Açar sözlər: semantik xüsusiyyətlər, dil strukturu, frazeologizmlər, obrazlılıq, danışq tərzü.**Ключевые слова: смысловые особенности, структура языка, фразеологизмы, образность, разговорность.**Key words: phraseological phrase, scope, lifestyle, word stock public phenome-non, emotional expression, national treasure.*

Dilin lüğət tərkibində hazır şəkildə mövcud olan və məcazi mənə kəsb edən birləşmələr frazeoloji birləşmələr adlandırılır. Frazeoloji birləşmələr insanların uzunmüddətli müşahidə və həyat təcrübələrinin məhsulu olub, məxsus olduğu xalqın həyata baxışını, dünyagörüşünü, düşüncə tərzini, mentalitetini özündə əks etdirir. Frazeoloji birləşmələr nitqə obrazlılıq gətirən, fikri ifadəli edən dil vahidlərindəndir. Frazeologizmlərə həm bədii, həm publisist, həm də digər üslublarda rasi gəlinir. Onlar ədəbi dilin yazılı növündə, əsasən bədii əsərlərdə, xüsusi üslubi rola malikdir. Frazeoloji birləşmələr yazıçı fikrinin tutumunu böyüdür, bədii əsərin emosionallığına, üslubi keyfiyyətlərinin zənginləşməsinə xidmət edir. Frazeologizmlər möhkəm milli xüsusiyyətə malikdir. Hər hansı bir dilin frazeologizmlərini öyrənməklə, biz həmin dilin sahibi olan xalqın mədəniyyəti, tarixi, həyat və yaşayış tərzü ilə yaxından tanış oluruq.

Hər bir dilin özünəməxsus frazeoloji birləşmələri var. Təsadüfi deyildir ki, belə birləşmələri aid olduğu dilin milli sərvəti adlandırırırlar. Frazeoloji birləşmələr dilin öz səciyyəvi vahidi olub, başqa dilə hərfən tərcümə olunması mümkün deyildir. Fransız dilinin də kifayət qədər özünəməxsus frazeoloji birləşmələri vardır və belə birləşmələr bu dildə rəngarəngliyi və müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Fransız dilinin tarixi inkişafı nəticəsində əmələ gəlmiş bu mürəkkəb frazeoloji sistem minillik tarixə malikdir. Onlar müxtəlif ictimai tarixi şəraitdə və çox müxtəlif səbəblər əsasında əmələ gəlmişdir. Fransız dilinin frazeologizmlərinin əmələgəlmə mənbəyi, əsasən, xalq danışq dili, yazılı ədəbiyyat və folkloru olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində frazeologiya məsələləri ilə bir çox dilçilər məşğul olmuşlar. Belə alimlərə İsveç dilçisi Şarl Balli (1909), Ferdinand dö Sössür (1916), Albert Sisley (1921), Qomelis dö Boyer (1922), E.Polivanov və N. Vinqradov (1930-1940), Ogen Koşeryu və başqalarını göstərmək olar.

XX əsrin əvvəllərində frazeologiya məsələləri ilə ilk dəfə Şarl Balli məşğul olmuşdur. O, dilçilik tarixində birinci olaraq frazeologiyayı leksikologiyanın müstəqil şöbəsi kimi müəyyənləşdirmişdir. O, dildə sabitləşən söz birləşmələrini “frazeoloji ifadə”, onlardan nisbi müstəqilliyini saxlayan sözlərin iştirakı ilə düzələn söz birləşmələrini “frazeoloji qrup”, elementləri tamamilə bir-birilə əlaqədar olan söz birləşmələrini “frazeoloji bitişmə” adlandırmışdır. Bunlardan başqa, Ş. Balli “ara tip” adlı qrupu da qeyd etmişdir. (Essai de lexicologie du français moderne Chapitre IV P 53. P.87-94)

Frazeoloji birləşmələr danışq dilinin zənginləşməsində çox böyük rol oynayır. Hər bir birləşmənin öz tarixi və öz yaranma forması vardır. Bəzən çatdırmaq istədiyimiz fikir heyvanlar, çansız əşyalar və təbiət hadisələri ilə müqayisədə verilir. Bütün bunlar dilə zənginlik və mənə çalarları gətirir. Fransız dilində isə ismin hal kateqoriyası olmadığından, müxtəlif variantlarda sözlərləndən və köməkçi feillərdən istifadə olunur. Ana dili ilə müqayisəli tədqiq

ediləndə isə tərcümə prosesində xeyli məsələlər aydınlaşır, müxtəlif dillərin quruluşu, daxili mənə imkanları, oxşar və fərqli cəhətləri üzə çıxır.

1. Frazoloji birləşmələrin tərkibi dəyişməz olur:

En avoir marre - cana yığılmaq, bezmək.

Ex: Salers a le cafard. Il est en tôle depuis quatre ans lui, et il **en a marre** (G.de Maupassant. Mont-Oriol. P.43).

Ex: En fuyant le loup rencontrer la louve, tomber de la poêle dans la braise – yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük.

2. Bu ifadələr dildə hazır şəkildə mövcud olur:

Qarder rancune à qn – kin bəsləmək, küsü saxlamaq.

Ex: Son père s'emportait,levait la main, lui **gardait** longtemps **rancune** pour les quatre francs qu'il trouvait en moins à la fin de la quinzaine (E.Zola . La Fortune des Rougon. 71).

3. Frazoloji birləşmələrin tərkibinə daxil olan sözlər öz ilkin həqiqi mənalarını itirir və yalnız məcazi mənada işlənir:

Se porter comme une chène – pəlid kimi möhkəm olmaq

Ex: Votre père est toujours vaillant? Oui. Il est en pleine forme, il **se porte comme un chène**. (A.Dumas. Le Comte de Monto–Cristo. p.83).

Ex: Cela lui va comme une bague à un chat – uzunqulağa yaraşan kimi yaraşır.

4. İki və daha artıq sözdən ibarət olur:

Etre dans une misère noire – səfillik içərisində olmaq.

Il n`ya pas de quoi fouetter un chat - itə atmağa daş yoxdur.

Ex: L`entrevue eut lieu le mardi matin, le jour ou le coron **tombait à la misère** noire (E.Zola. Germinal. p.127).

5. Frazoloji birləşmələr bütöv leksik vahidlərdir, lüğətlərə düşür:

Garder une dent à qn – dişlərini qıcamaq, qəzəblənmək.

Tout chien est bon dans sa maison – hər şey öz yerində gözəldir.

Ex: On murmurait, d'ailleurs qu'Antoine Colas avait eu à souffrir de ses perfidies et lui **gardait une dent** (G.de Maupassant. Mont-oriol. p.195)

6. Cümlədə tərkib hissələrinə ayrılmadan bütöv bir cümlə üzvü olur:

Etre sur des épines – tikan üstündə oturmaq

Ex: En ce moment donc monsieur d'Adjuda –Pinto était **sur des épines** et voulait sortir; en se disant que Mme Beauséant apprendrait cette nouvelle (H.de Balzac. Le père Goriot. p.168).

7. Birləşmə daxilində müqayisə yaradır:

Etre une broussaille colossale.

Ex: Ce jardin ...**était une broussaille colossale**, c'est-à-dire quelque chose qui est impénétrable **comme une forêt**, peuple **comme une ville**, frissonnant comme **un nid**, sombre **comme une cathédrale**, odorant comme un bouquet, solitaire **comme une lombe**, vivant **comme une foule**.

(René Georjgin. Les secrets du style. Paris, 1961. p.143)

8. Sözlərlərlə işlənir:

En avoir assez – cana doymaq, bezmək.

9. Bəzən bir sözdən bir neşə frazeoloji birləşmə yaranır: Ex:

boire un bon **coup** - artıqlaması ilə içmək

recevoir un coup de soleil- aşıq olmaq, vurulmaq;

se donner un coup de soleil - şənlik içərisində olmaq;

tenir le coup- davam gətirmək;

Ex: Le forgeron, qui tenait sa rédingote tenait Gervaise à son bras gauche et Virginie à son bras droit: Il **faissait panier** à deux ances.

10. Elə birləşmələr də olur ki, həm həqiqi , həm də məcazi - mənada işlənir:**laver la tête à qn** – baş yumaq, yaltaqlanmaq

Ex: La mère lave la tête de sa fille – ana qızının başını yuyur.

Il lui lavait la tête pour sa mauvaise conduite – o, pis hərəkətinə görə ona yaltaqlanırdı.

Müasir fransız dilində frazeoloji vahidlər onu təşkil edən komponentlərin mənasından asılı olaraq bir neçə qrupa bölünür. Mütəxəssislərin təsnifatını nəzərdən keçirdikdə, frazeoloji birləşmələrin aşağıdakı növlərinin olduğunu görə bilərik:

1. Feili frazeoloji birləşmələr: Feili birləşmələrdə olduğu kimi, frazeoloji birləşmələrdə də əsas tərəf feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunduqda feili frazeoloji birləşmələr əmələ gəlir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, fransız dilində də feili frazeoloji birləşmələr rəngarəng və intensiv işlənmə xüsusiyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Nümunələrə diqqət yetirək:

a) Arriver comme dans un fauteuil – asan qələbə qazanmaq

Ex: Ce n'est pas facile d'arriver dans un fauteuil.

b) Briller comme un fer rouge - qızmış dəmir kimi parıldamaq

Ex: Les mouvements qu'il venait de faire avaientra vive au creux du dos ces escarres qui le brillaient comme un fer rouge (R. Martinduard).

2. İsmi frazeoloji birləşmələrdə isə məcazi mənəli birləşmənin əsas tərəfində adlar qrupundan olan söz dayanır.

Laborieux comme une abeille; colombe de la paix; coup de main; combattant pour la paix; arme blanche; pauvre diable.

Ex: Soetkin, femme de Claes, était une bonne commerce, matinale comme

I'aube et diligente comme une abeille (Ch. de Coster).

3. Zərfi frazeoloji birləşmələr:

Tout a coup; tout de suite; sur le champs; par jour; jamais de la vie; à belles dents.

Raide comme - top kimi sərrast

Ex: Un soir, elle (madame Lerat) s'approcha du monsieur et lui envoya raide comme balle que ce qu'il faisait la nuit pas bien (Zola).

4. Sözünlü frazeoloji birləşmələr:

A cause de; histoire de; de peur que; de crainte que; grâce à.

Ex: En mettant sa main au feu – canını oda yaxaraq

5. Sifəti frazeoloji birləşmələr:

Dur comme le fer – dəmir kimi - möhkəm

Ex: C'était un tyto bien français, le Frangais intelligent qui n'est pas "humain" Un caillou dur comme de fer: rien n'y peut penetrer... (R. Rolland).

Sinonim, omonim və antonim frazeoloji birləşmələr – les locutions phrazéologiques omonymes, synonymes et antonymes

Frazeoloji birləşmələr omonim, sinonim və antonim ola bilər.

Frazeoloji sinonimlər - Frazeoloji sinonimlər dedikdə eyni və yaxın mənəli frazeoloji birləşmələr başa düşülür. Ex:

a) **Avoir de la chance - bəxti gətirmək;**

Ex: Vous avez de la chance. Parce que vos enfants et votre mari vous aime - Sizin bəxtiniz gətirib. Əriniz və oğlanlarınız sizi sevir.

b) **Avoir de la veine – bəxti gətirmək, şans tutmaq;**

Ex: Vous avez trouvé du travail. Donc, vous avez de la veine – Siz iş tapmışınız. Deməli, bəxtiniz gətirib.

c) **Etre né coiffé – bəxti əvvəldən gətirmək;**

Ex: Oui, on a raison de dire des gens qui sont bien nés; celui-laest né coiffé. (G. Flaubert, L'Education sentimentale). – Bəli, adamlar haqlıdırlar. Onun bəxti əvvəldən gətirib.

Frazeoloji omonimlər - Frazeoloji omonimlər dedikdə eyni frazeoloji birləşmənin müxtəlif mənalar ifadə etməsi başa düşülür. Belə birləşmələrin əksəriyyəti “avoir, être, faire, prendre, mettre” feillərinin köməyi ilə düzəlir.

Ex: Il était une fois, dans la ville de Foix, une marchande de foie qui disait : ' Ma foi, c'est la première fois et la dernière fois que je vends du foie dans la ville de Foix. '

Frazeoloji antonimlər – Frazeoloji antonimlər dedikdə elə birləşmələr nəzərdə tutulur ki, onlar bir-biri ilə əks mənalar ifadə etsin. İstər sözlərin, istərsə də frazeoloji birləşmələrin antonimliyi bədii ədəbiyyatda antiteza yaratmaq baxımından əlverişli vasitə hesab olunur. Frazelji antonimlər leksik-semantik cəhətdən çox rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Hərəkət, fəaliyyət bidirənlər:

Ex: Relentir le pas – presser, accélérer le pas; addımları yavaşıtmaq-addımları yeyinlətmək.

2. Əlamət, keyfiyyət bidirənlər:

Ex: Avoir froid - avoir chaud - soyuqlamaq – istilənmək

3. Miqdar, kəmiyyət məzmunu ifadə edənlər:

Ex: Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon petit verre—başqasının əlinə göz dikməmək

4. Məsafə bidirənlər:

Ex: Avoir une longue vue – ne pas voir plus loin que le but de son nez - uzaqgörən olmaq – burnunun ucundanuzagı görməmək.

5. Cəki, güc, sürət mənası ifadə edənlər:

Ex: Etre fort comme un boeuf – être très faible

Öküz kimi güclü olmaq – çox zəif olmaq

6. Mücərrəd keyfiyyət məzmunlu birləşmələr: (sadə, mürəkkəb, şişirtmək, çoxaltmaq, azaltmaq və s.) bildirir:

Ex: Faire maigre chaire – faire bonne chaire – paxıl olmaq–əliaçıq olmaq

7. Hal-vəziyyət (zənginlik, dövlət, sərvət - kasıblıq) bidirənlər:

Ex: Etre riche, etre pauvre - zəngin olmaq, yoxsul olmaq

8. Emosional münasibət məzmunu ifadə edənlər:

Ex: Faire le modeste – faire l'important, prendre des airs;

adi görkəm almaq – ciddi görkəm almaq

9. Zahiri görkəm mənası ifadə edənlər:

Ex: avoir des jambes de coq - avoir des jambes gros - cöp kimi ayaqları olmaq, ayaqları dolu olmaq.

10. Tərz bildirənlər:

Ex: Parler français comme un boeuf – parler français comme un perroquet.

Fransızca qırıldatmaq - fransızca bülbül kimi ötmək

11. Emosional və intellektual xüsusiyyət bildirənlər:

Ex: Etre copin comme cochon – se traiter comme le chien et le chat;

yaxın dost olmaq; it-pişik kimi davranmaq.

12. Xasiyyət bidirənlər:

Dur (sec) comme un caillou - daş kimi bərk,sərt; mou comme du colon - quzu kimi həlim

13. Müqayisə məzmununa malik olanlar:

Etre secret comme un coup de canon – sirr saxlamamaq; être secret comme un tombeau – qəbir kimi

Ədəbiyyat

1. Dictionnaire de l'Academie Française. Huitieme edition, 2 vol. Paris, 1932.
2. E.Littre. Dictionnaire de la langue fransaise, 7 vol. Paris, 1958.
3. İ.N.Timescova, B.A.Tarxova. Essai de lexicologie du français modern. Leningrad, 1967.
4. Larousse du. XX sieclc en six volumes (1927-1933). Paris.
5. P. Larouso. Grand dictionnaire universel en 17 vol. (1866-1876). Paris.
6. René Georjin. Les secrets du style. Paris, 1961. p.143.
7. Ş.Balli. Essai de lexicologie du français moderne. Chapitre IV. p. 53; p.87-94.
8. E.Zola. Germinal. p.127.

A.Б.Акбарова

Роль фразеологических соединений во французском языке

Резюме

«Выражение состоит из сочетания двух или более слов, являющихся прямой частью речи, компоненты которого синтаксически и семантически неразделимы, структурно сходны со свободными словосочетаниями или предложениями, готовыми к наличию в языке и традиционно либо в одной формы или грамматически. Фразеологизмы называются видоизмененными конструкциями». Фразеологические сочетания являются одной из языковых единиц, придающих речи образность и выражающих мысли. Фразеологизмы используются в художественном, публицистическом и других стилях. Им отводится особая стилистическая роль в письменной форме литературного языка, преимущественно в художественных произведениях. Фразеологические сочетания повышают мощь мысли писателя, служат эмоциональности художественного произведения, обогащению стилистических качеств. Фразеологизмы имеют ярко выраженный национальный характер. Изучая фразеологию любого языка, мы знакомимся с культурой, историей, бытом и бытом людей, говорящих на этом языке. Эта сложная фразеологическая система, сформировавшаяся в результате исторического развития, имеет тысячелетнюю историю.

A.B.Akbarova

The role of phraseological compounds in French

Summary

“An expression consists of a combination of two or more words that are a direct part of speech, the components of which are syntactically and semantically inseparable, structurally similar to free word combinations or sentences, ready to be present in the language and traditionally either in one form or grammatically. Phraseologisms are called modified constructions”. Phraseological combinations are one of the linguistic units that bring figurativeness to speech and express ideas. Phraseologisms are used in artistic, publicist and other styles. They have a special stylistic role in the written form of literary language, mainly in works of art. Phraseological combinations increase the capacity of the writer's thought, serve the emotionality of the work of art, the enrichment of stylistic qualities. Phraseologisms have a strong national character. By studying the phraseology of any language, we get acquainted with the culture, history, way of life and way of life of the people who speak that language. This complex phraseological system, formed as a result of historical development, has a millennial history.

*Rəyçilər: filol.f.d., dos. U.B.Mürşüдова,
ADPU-nun Şəki filialının
“Dillər və onların tədrisi texnologiyası” kafedrası
(29.04.2022-ci il tarixli iclasın qərarı (pr. №7))*

Redaksiyaya daxil olub: 29.04.2022